

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A doktori disszertáció tézisei

Gálla Edit

**“Red Scar in the Sky”: Sylvia Plath and the Poetry of
Revolt**

Irodalomtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Lukács István habil. egyetemi tanár

Modern angol és amerikai irodalom doktori program

A doktori program vezetője: Dr. Ferencz Győző habil. egyetemi tanár

A nyilvános védés bizottságának tagjai:

Elnök: Dr. Ferencz Győző habil. egyetemi tanár

Belső opponens: Dr. Ruttkay Veronika PhD, egyetemi adjunktus

Külső opponens: Dr. Dolmányos Péter PhD, főiskolai docens

Titkár: Dr. Remport Eglantina PhD, egyetemi adjunktus

Tag: Dr. Friedrich Judit CSc, egyetemi docens

Külső tag: Dr. Dósa Attila PhD, egyetemi docens

Témavezető: Dr. Timár Andrea habil. egyetemi adjunktus

Budapest, 2018.

1. Célkitűzések

Jelen disszertáció célkitűzése, hogy bemutassa Sylvia Plath kései verseinek történelmi, politikai és társadalmi vonatkozásait, és bebizonyítsa, hogy ezekkel – az alkotó személyén túlmutató – témákkal költészete meglehetősen éleslátással foglalkozik. Ezek az általánosabb jelentőségű témák minden esetben az egyén – a vers beszélőjének – sajátos helyzetével összevetve tárulnak fel. Miután az egyén sorsa kibogozhatatlanul fonódik össze a társadalmi-történelmi összefüggésekkel, ezért elkerülhetetlen, hogy ezek az átfogó struktúrák jelentős hatással legyenek az egyén életének alakulására, jelentősen korlátozva annak döntési, illetve cselekvési szabadságát. A történelmi, politikai és társadalmi struktúrák döntő hatása és az ebből következő megszorítások az egyén szabadságára nézve arra sarkallta Plath-t, hogy az egyéni méltóság nevében fellázadjon ezen elnyomást gyakorló erők ellen. Noha az újabb szakirodalom már felhívta a figyelmet Plath abbéli jelentőségére, hogy költészete elválaszthatatlanul fűzi egybe a magánszféra és a közélet kérdéseit, és rávilágított költészetében bizonyos, véletlenszerűnek tűnő, politikai, illetve környezetvédelmi aggodalmak megjelenésére, Plath kései verseit eddig még nem vizsgálták olyan, témájukban összefüggő versek együtteseként, amely a késő modern társadalmak következetes kritikáját adják, és – a költészet szintjén – fellázadnak e társadalmi jelenségek ellen. A disszertáció érvelése szerint ez a lázadás nem csupán a patriarchális kultúrával szemben valósul meg, hanem történelmi-politikai folyamatok és társadalmi rendszerek ellen is, melyeknek a patriarchátus csak egy részét képezi.

2. A téma lehatárolása

A disszertáció Plath kései költészetét vizsgálja, melyeket az 1962 júliusa és 1963 februárja között írt versekként határoz meg. Ez az időszak nagyjából egybe esik az *Ariel* című verseskötet alkotói periódusával – mind a Hughes által 1965-ben kiadott, mind pedig Plath saját kezűleg összeállított válogatásának darabjait tekintve. Tehát két, jelentősen eltérő *Ariel* kötet létezik, és mivel Hughes válogatása jelent meg először, évtizedekig ezt hitték és ezt tekintették a költő szándéka szerinti, eredeti összeállításnak. Ezért a kései verseket nem lehet átfogóan „az *Ariel*-verseknek” nevezni. A dolgozat néhány, a meghatározott időszaknál némivel korábbi verset is tárgyal: már az 1961 októbere és 1962 júniusa között írt versek némelyikében is megjelennek olyan költői képek és motívumok, melyek aztán az úgynevezett késői versekben meghatározó szerepet kapnak. Ilyen például a „Three Women,” melyben a férfias közsférát jellemző hadviselés áll éles ellentétben a magánéleti közegben elhelyezett anyasággal – ezt az ellentétpárt számos kései vers felhasználja a korabeli háborús viszonyok kritikájának céljából. Hasonló kivételek a „Berck-Plage,” „Last Words,” „An Appearance” és a még ezeknél is korábbi „The Stones” című versek, melyek előrevetítik a leválasztott és önálló életre kelő testrészek és tárgyak szürreális költői képeinek technikáját.

3. Módszerek

Jelen disszertáció legfontosabb módszertani jellemzője a szoros olvasás: a dolgozat elsősorban a szövegek elemzésére összpontosítva igyekszik bizonyítani fő állítását, miszerint az intézményesített társadalmi elnyomás elleni lázadás a kései költészet legjelentősebb tematikai szervezőelve. A részletes verselemzések mind az újabb, mind a korai szakirodalmat felhasználják, a források szerzőivel folytonos párbeszédet folytatnak az értelmezési folyamat során. A dolgozat egyik alapvető kiindulópontja, hogy az életrajz-központú, illetve pszichoanalitikus megközelítések – melyek túlnyomóan jellemzik az eddigi szakirodalmat – nem mozdítják elő a versek mélyebb megértését, és ezért kerülendők. Ebből következik, hogy az életrajzi anyagokat – naplókat, leveleket, életrajzi monográfiákat – a disszertáció csupán elvétve használja fel. Hasonlóképpen Plath prózai művei és korábbi költészete is mindössze említés szintjén jelenik meg annak érdekében, hogy a disszertáció kitérők nélkül összpontosíthasson a kései költészetre, ahol a lázadás motívuma a legerőteljesebb és legösszetettebb módon kerül ábrázolásra.

4. Elméleti háttér

Noha jelen disszertáció túlnyomóan a szoros olvasás szövegközpontú módszerét alkalmazza, nem mond le bizonyos elméleti művek, illetve kordokumentumként olvasható tanulmányok felhasználásáról, amennyiben azok elősegítik a versek megértését, és releváns bizonyítékként szolgálnak az érvelés során. Ennek értelmében, a lázadás központi fogalmát **Camus: *The Rebel*** című esszégyűjteménye alapján magyarázza a dolgozat: Camus-nél az öngyilkosság etikai szempontból való megközelítése szoros összefüggésbe kerül a lázadás mint morális szükségszerűség gondolatával – a gondolatmenet Plath kései költészetének esetében különösen releváns. A lázadó egyén által óhajtott szabadság és a közszférában való cselekvő részvétel összetartozása **Arendt: *On Revolution*** című művében kerül megvilágításra. Az elkülönülten létező magán- és közszféra létrejöttének okait és ezeknek a nők társadalmi helyzetére vonatkozó hatását **Pateman: *The Sexual Contract*** című monográfiája mutatja be mélyrehatóan. A kései költészet alapvető motívuma a háborús közszféra, és az ettől elhatároltan létező, a nőket a társadalmi részvételtől elzáró magánszféra koncepciója: a költészet ezen aspektusának vizsgálatához az említett két mű megfelelő elméleti alapot nyújt. Arendt gondolatmenete a francia forradalomban előtérbe kerülő képmutatás problematikájáról szintén idevágó a kései versek szempontjából, mert ezekben az abszolút hitelesség iránti törekvés és az igazság keresésének művészi-etikai kényszere jelenik meg.

Mint a szabadság ellenpontja, az elnyomás fogalma szintén kulcsfontosságú a lázadás értelmezésének szempontjából: az elnyomás eredetének és fenntarthatóságának jelenségét **Weil: *Oppression and Liberty*** című munkája segítségével vizsgálja a dolgozat, a versekben ábrázolt többség általi elnyomás alátámasztásához pedig **Tocqueville** alapművét idézi. Az egyének hozzáállását a tömeg

által gyakorolt elnyomáshoz **Ortega y Gasset**: *The Revolt of the Masses* illetve **Riesman**: *The Lonely Crowd* című tanulmányaiban bemutatott alaptípusok felhasználásával magyarázza a disszertáció.

Az egyénnek azt a belsővé tett kényszerét, hogy alkalmazkodjon a társadalmi normákhoz, a psziché szintjén megvalósuló büntetését, illetve büntudatot ezen normák áthágásának esetén a dolgozat a versekben megjelenő kriminalitás diskurzusának segítségével vizsgálja. Ebben **Althusser**: *Ideology and Ideological State Apparatuses* és **Kristeva**: *Black Sun* című műveire támaszkodik, mivel mindkettő szoros összefüggést talál az egyén öntudatának kialakulása és a büntudat között. Ennek a kapcsolatnak a felismerése vezethette Plath-t, hogy a kriminalitás képeit és diskurzusát alkalmazza kései verseinek egy csoportjában. Ez a kapcsolat alapozza meg az egyén jogos lázadásának gondolatát az autonómiát megsemmisítő struktúrákkal szemben. A transzgresszív viselkedést mindinkább a lélekre, mintsem a testre hatva büntetik: ez a modern büntetésvégrehajtás sajátossága. Ez jelenik meg ebben a verscsoportban, ahol a különböző testi kínzások a pszichés nyomásgyakorlás metaforái, melyek megelőlegezik **Foucault** a *Discipline and Punish* című könyvében leírt fejtegetéseit. Ahhoz, hogy a kínzó és az áldozat szerepének nemek szerinti különbözőségét, és a bántalmazó férfi viszonyulását a bűnösnek tekintett nőhöz a dolgozat értelmezze, valamint ahhoz, hogy a bűnös nő szimbolikus alakját a kriminalitás diskurzusában elhelyezze, **Lombroso** kriminológiai alapművét – *The Female Offender* – idézi.

Felismerve a büntetés tekintélyvel és ellenőrzéssel alapuló természetét, Plath verseinek beszélői megpróbálják kívül helyezni magukat az autoritás hatáskörén, a személyes magánszféra határain belül keresve védelmet. A magánszféra, valamint az ehhez kapcsolódó elszigetelődés, intimitás illetve a közszemlére tétel fogalmainak meghatározását a dolgozatban **Etzioni**, **Inness**, **Petronio** és **Schneider** témába vágó monográfiái szolgáltatók. Végeredményben Plath beszélői a valódi magánszférát és autonómiát csak az anyagi kötöttségektől felszabadító női transzcendenciában találják meg – ezt az elméleti konstrukciót Simone **de Beauvoir**: *The Second Sex* című műve alapján magyarázza a dolgozat. A női transzcendencia szimbólumaként megjelenő állatok, mint a méhkirálynő vagy a nőtény oroszlán, szoros rokonságot mutatnak a jungi pszichoanalízis integrált személyiségét, a Selbstet megjelenítő szimbólumokkal, ezért **Jung** archetípusokról szóló műve is említésre kerül. Míg Jung archetípusokkal operáló pszichoanalízise hasznosnak bizonyul a Plath-i női transzcendencia fogalmának magyarázásában, addig Sigmund Freud elméleteit nem tartja a kései költészettel kapcsolatban előremutatónak a jelen disszertáció, mivel egyetért **Millett**: *Sexual Politics* című monográfiájában kifejtett gondolatmenettel, amely szerint Freud művei inkább megerősítik a patriarchális kultúra ideológiáit, mintsem lehetőséget adnának bármiféle egyéni felszabadulásra az ideológiai elnyomás alól.

Az egyén azon törekvése, hogy a nemkívánatos beavatkozásoktól mentes magánszférát kialakítsa, végsősoron felveti két, elkülönülő szféra létezését: egy viszonylag rejtett magán- és egy, a

nyilvánosság által átlátható közsféra létezését. Ez utóbbi velejárója a nyilvánosság illetve a közszemlére tétel, de magában hordozza a nyilvános elismerés, a hírnév lehetőségét is. **Woolf**: *Három táltum* című esszéjében a közsféra egyetlen hatalmas nyilvános térként jelenik meg, ahol a férfiak szabadon űzhetik politikai és egyéb tevékenységeiket, míg a nőket elzárják a nyilvánosságtól és a közösségi életben való részvételtől, hiszen életük a magánházba zárva, rejtetten, és a férfiaktól való teljes anyagi függésben zajlik. Az egymástól elkülönülő, női magán- és férfias közsféra gondolata kulcsszerepet játszik Plath kései verseinek egy csoportjában, ahol az előbbit a gyermekszülés, az utóbbit a háború motívuma jelképezi legmarkánsabban: ezeket a műveket a disszertáció háborús verseknek nevezi. A nőknek a közsférából való kizárásának okát Pateman fent említett műve a terhességben és a gyermekszülésben látja, amely gondolat Plath háborús verseiben is előtérbe kerül. Háborús versként elemzi a dolgozat a „Daddy” és a „Lady Lazarus” címűeket, melyek a Holocausttal kapcsolatos metaforáik miatt Plath talán legismertebb versei közé tartoznak. Jelen disszertáció mind a női áldozat-beszélőt, mind a megszólított náci apafigurát szimbolikus alakokként értelmezi, melyek a patriarchális kultúrában jellemző tipikus – jóllehet eltúlzott – női, illetve férfi attitűdöket ábrázolnak. A férfialakot gyászoló vagy azért rajongó, alávetett női beszélők hozzáállását **Anna Freud** „azonosulás az agresszorral” fogalma, illetve Kristeva: *Black Sun* című, depresszióról szóló monográfiája világítja meg. Ugyanakkor az átlagosságánál fogva meghatározhatatlan, és éppen ezért tisztességesnek látszó gonoszság jelenségét, melyek a beszélő ellenségét jellemzik, valamint számos, a versekben előforduló, náci atrocitásokat ábrázoló részletet a disszertáció Arendt: *Eichmann Jeruzsálemben* című könyvéből tart magyarázhatónak.

Plath háborús verseiben az állandósult hadviselés együtt jár a széleskörű gépesítéssel, valamint az emberi élet leértékelődésével és tárgyiasításával. Mind a hadviselés, mind pedig a késő modern fogyasztói társadalom látszólag békés jelensége rendelkezik közös vonásokkal, ezek pedig egyrészt az emberi test elidegenítése és tárgyiasítása, másrészt a gépek és tárgyak növekvő jelentősége. A fogyasztó szintén emblematikus figurává emelkedik Plath kései verseiben – ennek a jellegzetes egyéntípusnak a leírását a disszertáció **Hayward** és **Dunn** tanulmányainak segítségével végzi. A dolgozat a fogyasztói magatartás nemek szerint eltérő modelljeit mutatja be: míg a férfit – vagyis a „szabványos” fogyasztót – a fent említett művek írják le, addig a női fogyasztó bemutatásához részben **Baudrillard**: *The Consumer Society* című könyve, részben pedig a Kristeva: *Powers of Horror* és *Desire in Language* című tanulmányaiban kifejtett abjekt fogalma bizonyul relevánsnak. A kristevai terminológiában használt abjekció, mely a Más elutasítását jelenti az Azonos közösségből, nem csak a nők helyzetére alkalmazható a társadalomban, hanem a testi betegséggel vagy fogyatékkal élőkére is. Jelen disszertáció érvelése szerint a testi fogyatékoság elválaszthatatlan, noha rejtett áramlata a fogyasztói társadalom működési folyamatának. A fogyasztói társadalom értékrendje szerint az egyénnek azért kell növelnie termelékenységét, hogy azután többet fogyaszthasson. Mindazonáltal a fogyasztás nemcsak

kielégülést nyújt az egyénnek, hanem alapját képezi az egyéni identitás kialakításának és fenntartásának egy mindinkább homogenizáló kultúrában, ahogy azt Hayward és Baudrillard kifejti. A termelékeny test hatékonyságának növelése azonban hozzájárul annak géphez, illetve tárgyhoz való hasonulásához, és ez magában rejti a rokkanttá válás veszélyét. A test teljes tárgyasulása azonban nem a termelékeny fogyasztói egyén esetében valósul meg, hanem a mozgásképtelen vagy halott test esetében. Mivel a betegséget, a testi fogyatékossgot és a halált kiveti magából a fogyasztói társadalom kultúrája, ezek az abjekt Más szerepét töltik be. Azt a jelenséget, miszerint a fogyasztói társadalom ideológiája tagadja a test sérülékenységeinek és halandóságának tényét, számos, a testi fogyatékossg és betegség témájában alkotó elméletíró – **Wendell, Pafunda és Siebers** – műveire támaszkodva hangsúlyozza a dolgozat, ezzel is megvilágítva Plath kései költészetének azt a tabudöntő vonását, hogy összefüggést mutat fel a fogyasztói kultúra és a testi fogyatékossg között. Az egyén énjének abjekciója, melyet a versek a vállalati alkalmazott férj és a kertvárosi feleség alakjában mutatnak fel, Kristeva fent említett két monográfiájából nyer elméleti megalapozottságot. A tárgyak megsokszorozódott jelenlétének és a leválasztott testrészek képeinek a versekben Baudrillard fogyasztó társadalmat vizsgáló monográfiája tart tükröt teoretikus szinten.

5. Szerkezet és fő gondolatmenet

A **Bevezetés**ben a disszertáció a szakirodalom fő áramlatainak rövid áttekintését nyújtja saját fő állításának szempontjából, mely szerint Plath lázadó költészetének az egyéni túlmutató társadalmi vonatkozásai vannak. A bevezető fejezet megemlíti a leggyakoribb kritikai irányzatokat, mint amilyen az életrajz-központú és pszichonaltikus elemzések, melyek a költő személyét helyezik előtérbe a szövegek rovására. Az az irodalomtörténeti nézet, mely szerint Plath szigorúan véve a vallomásos költők csoportjába tartozik, költészete jelentőségének kisebbítéséhez és leegyszerűsített értelmezéséhez vezet, hiszen a versekben ábrázolt témákat és motívumokat kizárólag az egyéni szenvedés kifejezésének keretei közé szorítja. A fenti irányzatokkal ellentétben jelen dolgozat leszögezi fő célkitűzését, hogy a verseket a késő modern társadalom számos aspektusának kritikájaként és azok elleni lázadásként olvassa. Végezetül, a Bevezetés röviden összefoglalja a dolgozat fejezeteinek tartalmát, és ezáltal előrevetíti azt az érzelmi-gondolati folyamatot, amely a költőt a korabeli társadalmi elnyomás versekben való feltérképezésére és arra indította, hogy lehetőséget keressen egy valóban szabad és független öntudat kialakítására e társadalmon belül.

Az **első fejezet** az elnyomás és a lázadás kulcsfontosságú koncepcióit vizsgálja a kései versek egy csoportjában, melyek mindegyike a közösségi elnyomás különböző aspektusát állítja középpontba. A **„Burning the Letters”** című vers vezeti be az egyén és a közösség konfliktusát, melyben a felháborodott női beszélő egyszerre megcsalt feleség és el nem ismert művész. Noha az árulást és a lebecsülést

elsődlegesen a hűtlen költő-férj részéről szenved el, a helyi közösség, mely meghajol a férfi tekintélye előtt és feloldozza őt a hűtlenség és megtevesztés vétségének terhe alól, éppilyen mértékben felelős. A kutya-falka által felhajtott és szétmarcangolt róka képe Plath költői halhatatlanságának szimbólumává válik. A tömeg felelőtlen és meggondolatlan viselkedését jelképező kutya-falka a „**The Swarm**” című versben Napóleon hadseregét jeleníti meg. Napóleon birodalomépítésre irányuló becsvágyának legfontosabb eleme a végtelen dicsőség iránti sóvárgás, ezt a rajzó méhek szimbolizálják, és éles ellentétet képeznek a késő modern társadalom gyakorlatias, üzleti szemléletével. Ez utóbbit a méhrajt szolgásgba hajtó, gépiesen embertelen méhészként alakja testesíti meg. A korabeli társadalom durva közömbössége az egyéni nagysággal szemben még drasztikusabban fejeződik ki a „**Totem**” című versben, ahol minden tevékenység vagy ragadozóvá vagy zsákmánnyá minősíti résztvevőit, összhangban a világegyetemet működésben tartó eleve elrendelés elvével. Nemcsak a bölcsességet, a szépséget és az ártatlanságot tiporják el ebben a világegyetemben: a személyiség metaforájaként megjelenő, az úticélját soha el nem érő, bőröndbe gyömöszölt, kopott öltöny azt sugallja, hogy mindenféle egyéni törekvés kudarcra van ítélve ebben a halál-uralta, közömbös világban. Utolsóként a fejezet a „**Kindness**” című verset elemzi, melyben a beszélő megerősíti elhatározását, hogy semmi áron sem fogadja el a társadalom által rá kirótt női immanencia szükségszerűségét. A kedvességet megszemélyesítő női alak azt a patriarchális ideológiát képviseli, hogy a nő egyetlen lehetséges szférája az otthon, és a szelíd háziasság, miközben szemet kell hunyni a férfiak világában a gyengék és ártatlanok ellen elkövetett erőszak felett. A háziasság ideológiája nemcsak elhallgattatással fenyegeti a beszélőt, aki egyszerre anya és művész, hanem – közvetett módon – halállal is; ennek ellenére a beszélő nem hajlandó elfogadni azokat a feltételeket, melyekkel a képmutató társadalom engedélyezi számára a létezést.

A **második fejezet** abban az irányban folytatja a vizsgálódást, hogy a normáknak ellenálló, és ezért transzgresszív egyén hogyan válik a status quo-t megbolygató „bűnözővé.” Azt a jelenséget, hogy a közösség képes az ellenálló egyénben egyfajta meghatározhatatlan bűnösség érzetét keltenie, a legtalálóbban a kriminalitás diskurzusa segítségével lehet megragadni – különösen igaz ez a hidegháborús feszültségekkel teli korszakra, melyben Plath alkotott. „**A Birthday Present**” című vers női beszélője úgy érzi, titokban megfigyelésnek és lassú mérgezésnek van kiszolgáltatva: a feszült légkört a volt partner részéről várható büntetés okozza. A kapcsolat felbomlását a kriminalitás metaforái érzékeltetik; a beszélő, hogy szabaduljon a bűnösség és büntetés fokról-fokra mérgező légköréből, inkább az egyetlen csapással való kivégzést választja. Míg itt a beszélő nem firtatja, vajon megérdemelten kapja-e a büntetést, addig a „**The Jailer**” című versben az a kérdés kerül a középpontba, hogy ki a bűn elkövetője, illetve mi a büntudat forrása. A női beszélő valóságérzékelését teljesen eltorzítja a fogva tartó által alkalmazott megtevesztések arzenálja, így tehetetlenül szenved végig a börtönőr által kiötlött kínzásokat, melyeket büntetésként szenved el egy meg nem nevezett bűnért,

melyet végül saját egyéniségének feladásaként ismer fel. A nő egyéniségének feladása és fokozatos megsemmisülése a fő témája a „**The Detective**” című versnek. Itt a Sherlock Holmes-szerű beszélő a ház úrnőjének eltűnése ügyében nyomoz: a ház asszonyának nőiességét, illetve életadó szerepét jelképező testrészei elcsökevényesednek, majd mintegy felszívódnak az otthon és a környező kert méreggel áthatott légkörében – eltűnéséért azonban nemcsak a mérgező környezet, hanem a hazug férfitárs is felelős.

A kriminalitás diskurzusa nyomozásra és lejelentésre épül – egy szóval az egyének megfigyelésére. Azért, hogy elkerüljék a magánéletükbe való nemkívánatos beavatkozást, Plath beszélői megpróbálják felderíteni magánterületük határait. Ennek értelmében a **harmadik fejezet** azokat a verseket értelmezi, melyekben a magánszféra, illetve az azzal összefüggő elszigetelődés, illetve nyilvánosság fogalmai állnak a középpontban. A „**Letter in November**” című vers a női beszélőnek a magántulajdonhoz való ellentmondásos viszonyával foglalkozik: ahogyan képzeletében a békés, őszi kert fokozatosan, a történelem során a birtokszerzésért folytatott küzdelmek harcmezejévé válik, a beszélő arra kényszerül, hogy tulajdonosi büszkeségét átértelmezze, és felismerje saját bűnrészességét a múlt igazságtalan vérontásaiban. Plath beszélője a háziasszonyok által uralt, és a férfiakat kizáró otthon világában próbálja magánzónáját fellelni a „**Lesbos**” című versben. Azonban arra kell keserűen rádöbbsennie, hogy egy alapvetően nőellenes kultúrában, a kizárólag háztartásbeliként létező nők nem tudnak egymás számára érthető, közös nyelvet találni. Még élesebb hangvétellel mutatja be a nők közötti ellenségeskedést az „**Eavesdropper**” című vers, melyben a nőknek, hogy megerősítsék a közösséghez való tartozásukat, kémkedniük kell egymás után. Így az otthont mint a női magánzóna elhelyezési pontját Plath beszélői elutasítják, és még közelebb, a test határai köré vonva próbálják megtalálni a védelmező magánszférát. Így a „**Purdah**” című versben a nő létezése saját, tárgyiasított és más által birtokolt testére szűkül le. A tárgyként való létezés kibíratatlan korlátozása alól csak az énjét is elbitorló férfin való véres bosszúállással tud kitörni. Végősoron Plath beszélői arra a belátásra jutnak, hogy csak az anyagi világ kötelékeinek eloldozásával tehetnek szert valóban autonóm énré és másoktól érintetlen magánzónára. A „**Stings**” című versben a beszélő fellázad az őt szolgáskorba kényszerítő háziasszonyi szerep ellen, mely az immanencia anyagi világába zárja be. Ahogy azonosul a kiteljesedett személyiséggel, a Selbstet jelképező méhkirálynővel, végre megtalálja a vágyott szabadságot és autonómiát egy transzcendens létezési formában. Végül, az „**Ariel**” című költemény a felszabaduló női ént ünnepli, mely dinamikus mozgássá, testetlen száguldássá alakul át a transzcendencia végtelensége felé.

A **negyedik fejezet** Plath úgynevezett háborús verseivel foglalkozik, melyeknek legfontosabb motívuma a háború kihatása az egyén életére. A „**Three Women**” című vers a két szféra koncepcióját alkalmazza. A férfias közszférát leginkább a hadviselés, az intézményesített erőszak és a pusztító gépek jellemzik, ezzel is hangsúlyozva a nők sebezhetőségét egy olyan társadalomban, mely

megtermékenyíthető, és gyermekszülésre képes testük miatt zárja ki őket a közsférában való teljes részvételből. A „**Mary’s Song**,” „**Letter in November**,” és „**Cut**” című versekben a vérontással terhelt történelmi múlt kísérti a beszélőt, aki felismeri jelen helyzetében saját bűnrészességét az emberiség egykori erőszakos tetteiben. Míg ezek a történelmet végigpásztázó versek azt a folyamatot szemlélik, melyben a múlt háborús atrocitásai elvezetnek a beszélő jelenlegi helyzetéhez, addig a „**Daddy**” és „**Lady Lazarus**” címűek kizárólag a második világháborúra összpontosítanak, és a Holocaustot megidéző költői képekkel élnek. Jelen disszertáció az Apu-figura szimbolikus vonásait hangsúlyozza, és úgy érvel, hogy Apu a nők életében szereplő valamennyi férfi tekintély-figurát megszemélyesíti. Ezt a férfitekintélyt jelképező alakot kell a beszélőnek rituálisan meggyilkolnia ahhoz, hogy belépést nyerjen a férfiak kiváltságaként őrzött autonóm nyelvhasználat és művészi alkotás világába. Hasonlóképpen, a „**Lady Lazarus**” beszélője csak úgy tud felszabadulni az elnyomó férfitekintélyt megtestesítő náci figura hatalma alól, ha ismételten meghal és feltámad. A művészi fejlődés fájdalmas folyamatának allegóriája ez, melynek során jogot nyer arra, hogy testetlen és halhatatlan alakban térjen vissza, és elégtételt vegyen az elnyomón. A fizikai test burkának lehántása központi motívuma a „**Fever 103**” című versnek, ahol a nő szexuális vágyai révén válik bűnrészessé a háborús pusztításban: mindkettőt a Hiroshimát beborító pokoli füstköd ábrázolja. Utolsóként a szintén szexualitással összefüggő metaforákat alkalmazó „**Getting There**” című verset tárgyalja a fejezet, ahol a létért való küzdelmet csatatérként ábrázolja a költő. A beszélő emberi sebezhetőségét éles kontrasztba állítja a gépesített és gépies társadalmi erők egyént eltipró vasakaratóval.

A gépek és tárgyak egyre növekvő jelentősége, és ezzel párhuzamosan, az egyének tárgyasulása kerül előtérbe számos kései versben. Az **ötödik fejezet** a késő modern társadalom két, egymással összefüggő aspektusát vizsgálja, melyek egymást erősítve, együttes erővel hatnak mind az egyéni szabadság, mind az élet szellemi dimenziója megsemmisülésének irányába: ez a fogyasztói magatartás ideológiája és a testi betegséghez való viszonyulás. A férfi fogyasztói modellt ábrázolja a „**Gigolo**,” melyben a beszélő nemcsak mások, hanem saját termelést végrehajtó testét is tárgyasítja annak érdekében, hogy még többet fogyaszthasson. Ezzel szemben a „**Morning Song**” és a „**Last Words**” női beszélői a fogyasztási cikket a gyermekkel helyettesítik. Azonban mind a férfi, mind a női fogyasztóról elmondható, hogy az árucikkek fogyasztása nem csupán kielégülésükre, hanem identitásuk kialakítására és fenntartására is szolgál. Az én-tudat keletkezésében azonban mégis van egy fontos, nemek szerinti különbség: míg a férfiak az Azonos közösségének tagjai, addig a nőket mint a Más kivetik a szimbolikus rendből. Míg a nők az abjekt részei maradnak, addig a férfiak megszabadulhatnak saját énjük kezdeti abjekciójától azzal, hogy a nőt abjekt alteregóként használják, és így beléphetnek a szimbolikus rendbe. Ez a folyamat figyelhető meg az „**An Appearance**” és „**The Applicant**” című versekben, ahol a kertvárosi feleség tárgyasult robot-nőként jelenik meg, mely kizárólag azért létezik,

hogy a Más megtestesítésével egzisztenciális biztonságérzetet teremtsen a férfi számára. A feldarabolódott emberi test képei a versekben a fogyasztói társadalom orvosi ideológiájára utalnak, mely alapján véve tagadja a test halandóságát, és azt folyamatosan tökéletesíthetőnek és megújíthatónak tételezi. A leválasztott és elidegenített testrészek szürreális képalkotási rendszere teremti meg a „**Berck-Plage**” című költemény sajátosan komor világát, melynek színhelye egy betegek számára létesített tengeri üdülőhely: a fürdőzők erotikusnak ábrázolt testrészei, és a háttérben, a félig rejtetten felsejlő protézisek, egymás megfelelőivé válnak. Ezt a fogyasztói egyén a testet és a szexualitást tárgyiasító szemlélete magyarázza, melynek eredményeképpen a rokkantság rejtett veszélyként állandósul a gépies fogyasztói magatartás következményeként. Zárójelenetében a temetési menet, melynek megjelenítése szexuális vonatkozású metaforák és lélektelen tárgyak képeinek segítségével történik, a spiritualitás teljes összeomlását sugallja a fogyasztói társadalomban. Mind az orvosi ideológia, mind a női fogyasztói viselkedés szerepet játszik a „**The Other**” című versben, ahol a beszélő által lenézett szerető élvezettel fogyasztja mind a házastársak tárgyiasított kapcsolatát, mind a férfi társadalmi státuszát, míg a feleség a gyengélkedésben talál menedéket a konfliktus elől. A nők árucikk funkcióját testesíti meg a „**The Munich Mannequins**” kirakat babái: a modellbabák karcsúsága és terméketlensége a szakrális áldozat szerepét tölti be a fogyasztói társadalomban, mely a testet egyszerre magasztalja fel és tagadja meg. Mivel a fogyasztói egyén állandósult elégedetlensége nem szűnhet mindaddig, amíg teste termelő marad, az egyetlen kilépési pont a kötelező termelés-fogyasztás körforgásából a rokkantság, amely kizárja az egyént az Azonos termelő közösségből. A „**Paralytic**” kirekesztett férfi beszélőjére többé nem vonatkozik a termelő-fogyasztó egyén testének elidegenített és szétszórt volta: a lebénult férfi visszanyeri teljességét és visszatér az anyai Más rendjébe. Másrészt viszont az „**Amnesiac**” betegséget színlelő férfi beszélője az orvosi diskurzusra támaszkodva függetleníti magát tettei következményeitől. A szándékos amnézia, amiben szenved, jelképes értékű, amennyiben a fogyasztói társadalomban az idősíkok összeomlását mutatja fel: a csupán a jelenben létezésre felbátorított fogyasztók felelőtlen viselkedése végsősoron az emberek és emberi kapcsolatok tárgyiasításának a következménye.

A disszertáció **Befejezés** fejezete hangsúlyozza Plath kései költészetének jelentőségét és eredetiségét, majd röviden összefoglalja az öt fő fejezetet. Ezután Plath lázadó költészetét etikai szempontból megközelítve a költő öngyilkosságát egy olyan lázadó gesztusként értelmezi, mely az igazság és a kegyelem etikai értékeinek konfliktusából ered, és azt a folyamatot is felvázolja, mely során Plath egy viszonylag konformista fiatal írópalántából az abszolút, és etikai szinten igazolható lázadás költőjévé nőtt.

6. Eredmények

1. A disszertáció a versek szövegére összpontosító megközelítést nyújt, mellőzve az életrajzi tények és a pszichoanalitikus spekulációk a költészettől eltérítő, felesleges használatát.
2. A dolgozat feltárja Plath verseinek szélesebb körben érvényes jelentőségét a késő modern társadalom számos aspektusára vonatkozóan, melyeket a versek költői képek és drámai szituációk alkalmazásával jelenítenek meg. Ezáltal a dolgozat megcáfolja az életrajzon alapuló, illetve a költészet vallomásos jellegét hangsúlyozó korábbi szakirodalom kizárólagos érvényességét.
3. A disszertáció bebizonyítja, hogy a kései versek agresszívnek, illetve bosszúállónak ható hangvétele és jelképei nemcsak a patriarchátus – mely csupán része az ennél jóval átfogóbb elnyomást gyakorló társadalmi struktúráknak –, hanem minden olyan elnyomó erővel szembeni lázadást célozzák, melyek révén a szorosabb vagy tágabb értelemben vett közösség hatást gyakorol az egyénre.
4. Jelen dolgozat bemutatja, hogy Plath kései költészete a késő modern társadalom alábbi jelenségeivel szemben lázad fel:
 - a. a nagyságra vagy az anyagi világba zártság meghaladására irányuló egyéni törekvések következetes eltiprása, a többség zsarnoksága, illetve a kegyetlenkedés és erőszak megtűrése ellen;
 - b. a kriminalitás diskurzusának alkalmazása ellen azokkal az egyénnel, különösen a nőkkel szemben, akik nem alkalmazkodnak tökéletesen a társadalmi elvárásokhoz: a normáknak nem megfelelő nőket férfi partnerük a társadalmi tekintély letéteményeseként bünteti meg; a tekintély-figurák szándékos amnéziája ellen, mely elősegíti a képmutató viselkedést és az újabb büntettek elkövetését;
 - c. a hatalmi struktúrák által folytatott megfigyelések és – a tudományként előadott ideológiák és az egyének együttműködése révén – ezeknek a magánélet minden területére való beférkőzése ellen, ideértve az otthont és a testet is;
 - d. a történelmi múlt háborús atrocitásainak és igazságtalanságainak szándékos feledésbe és elhallgatásba burkolása ellen; a társadalmat köz- és magánszférára osztó ideológiai rendszer fenntartása, és a nők a gyermekszülés képessége miatt való magánszférába szorítása ellen; a nők autonóm és tekintélyt érdemlő nyelvhasználatától és művészi alkotás jogától való megfosztása ellen;
 - e. az emberi test tárgyiasítása, az egyének túlzott fogyasztása, az arra való ösztönzés és az ellen, hogy identitástudatukat fogyasztási magatartásuk alapján hozzák létre és tartják fent; az emberi test elidegenítése és szétszórható, kicserélhető testrészekként való kezelése, valamint ezzel párhuzamosan a tárgyak mértéktelen elterjedése ellen, melyek egyre növekvő

jelentőségre tesznek szert, és hozzájárulnak az egyének és emberi kapcsolatok tárgyasításához.

5. A disszertáció hangsúlyozza, hogy a kései költészet tematikája magában foglalja azokat a ciklikusan visszatérő történelmi folyamatokat, mely során üldözik a kisebbséget és a kiszolgáltatottakat. Ezen túlmenően a kései versek arra is utalást tesznek, miszerint az elnyomás a teljes világegyetem szerves része, és nem csupán az emberi társadalmak sajátja.
6. A dolgozat kiemeli, hogy a kései költészet a női transzcendencia gondolatával és költői képekben való megjelenítésével foglalkozik, és azt a lázadás egyedül lehetséges etikus formájaként mutatja be. A Plath-i transzcendencia a kiteljesedett egyéniség állatalakú szimbólumait, valamint a testetlenné válás és felemelkedés motívumait használja: az átalakulás eredményeként a beszélő énje megtisztul, és halhatatlan lesz.

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk:

Tanulmányok:

Gálla Edit. “‘Who Has Dismembered Us?’: Gender, Consumerism and Disability in Sylvia Plath’s Late Poems.” *Space, Gender, and the Gaze*. Szerkesztette: Kovács Ágnes Zsófia, Sári László, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017, 2-16.

Gálla Edit. “Privacy and Exposure in Sylvia Plath’s Late Poems.” *Studia Caroliensia: Nyelv, kultúra, identitás*. Szerkesztette: Sepsi Enikő, Deres Kornélia, Czeglédy Anita, Szummer Csaba, Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 2016, 506-523.

Gálla Edit. “Sylvia Plath’s War Poems and the Gendering of Cultural Space.” *War and Words: Representations of Military Conflict in Literature and the Media*. Szerkesztette: Mateusz Marecki, Wojciech Drag, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016, 87-102.

Gálla Edit. “‘Must You Kill What You Can?’: Criminality and Control in Sylvia Plath’s Poems.” *Első Század Online*, XIV. Évf /4, 2015. tél, 19-32.

Műfordítások:

Sylvia Plath: „Detektív”, *Műút portál*, 2018. február 13.

Sylvia Plath: „Novemberi levél”, *ÚjNautilus*, 2016. március 21.

Sylvia Plath: „A börtönőr”, *Versum Online*, 2015. szeptember 2.